

La Catalogna in Europa, l'Europa in Catalogna. Transiti, passaggi, traduzioni
Associazione italiana di studi catalani
Atti del IX Congresso internazionale (Venezia, 14-16 febbraio 2008)
Edizione in linea – ISBN 978-88-7893-009-4
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/>
Data di pubblicazione di questa comunicazione: 18 aprile 2008
<http://www.filmmod.unina.it/aisc/attive/Cinotti.pdf>

Riccardo Cinotti

El diccionari bilingüe com a informador cultural:
els realia en el *Diccionari català-italià* de Rossend Arqués

0. Introducció¹

Hom accepta generalment que la distinció entre el diccionari bilingüe (d'aquí endavant DB al singular, DDBB en plural) i el monolingüe consisteix bàsicament en el fet que el primer dóna equivalents lèxics de la llengua meta en els DDBB, mentre que al monolingüe apareixen definicions a vegades enciclopèdiques. Segons això, pot causar estranyesa un article d'aquesta mena:

orxata *f* [bevanda di dolcichini (*o* babbagigi), mandorle, zucchero e acqua]. (ARQ: 865b)

De fet, l'exemple que acabem de presentar, extret del DB que analitzarem a continuació, és la demostració de la inacceptabilitat, almenys parcial, de la hipòtesi enunciativa. Normalment un DB proposa per a unitats lèxiques de la L1 unitats lèxiques corresponents de la L2 (els *equivalents*), però també podem topar-nos amb paraules o expressions de la llengua de partida per a les quals no podem proporcionar una traducció lèxica en la llengua d'arribada.

1. Entre teoria i terminologia

El plantejament lingüístico-teòric relatiu a aquest tema és molt complexe i es manifesta a través de la terminologia que comporta. Qualsevol unitat lèxica d'una determinada llengua – i per tant d'una determinada cultura – pot etiquetar-se, amb una certa aproximació sinonímica, com a *paraula cultural*, *terme cultural* o *culturema*. Tanmateix a la mateixa unitat lèxica, segons les seves característiques semàntiques, se li

---

¹ Els punts 0, 1 i 3 d'aquest estudi són l'adaptació d'un treball anàleg que vam presentar a València amb motiu del *Primer Encuentro Internacional de Estudios Franco-Italianos. Miradas Cruzadas* (7-8-9 de novembre de 2007) i que apareixerà proximitament en les actes del congrés.

poden associar d'altres etiquetes, com per exemple les d'*abstractum*, que s'oposa a *concretum*, o de *realia*.

Molt debatuda entre els especialistes és la definició dels conceptes que acabem d'anomenar i no ens sembla profitós reproduir-la aquí; tanmateix, sí ens sembla oportú almenys il·lustrar alguns d'aquests elements tal i com els entenem en aquesta intervenció.² La diferència entre *abstractum* y *concretum* s'emmarca, per dir-ho d'alguna manera, en la percepció sensitiva que tenim d'una unitat lèxica determinada, on amb 'sensitiva' ens referim a la possibilitat perceptiva de reconèixer un concepte pel seu perfum, aspecte, so, etcètera. Per tant, agafant exemples del català, els *Jocs florals* pertanyerien al primer grup i la *calçotada* al segon. Tanmateix, ambdós es podrien considerar *realia*, ja que els dos, encara que siguin els primers abstractes i la segona concreta, són representacions lèxiques de dos elements propis d'una cultura, en aquest cas la catalana. Llavors, en conseqüència, el grup que podríem definir dels *no realia* inclouria tots els elements abstractes – idees, sentiments, etcètera – propis de la L1 que tanmateix podrien aparèixer en la L2. L'alemany, per exemple, té una paraula – *Fernweh* – que en català es podria traduir com a 'anhel, nostàlgia de països llunyans': en català no existeix la paraula, però això no impideix que existeixin un o més catalanoparlants que comparteixin aquest exòtic enyor.³ En resum, les unitats lèxiques poden pertànyer o no al món real – *realia* vs. *no realia* – i, al mateix temps, poden representar una realitat, *abstracta* o *concreta*.

Un *no realia* representa en la L1 un concepte universal que podria existir en la cultura lligada a la L2. Dit d'una altra manera, allò que falta en aquest cas a la L2 és només l'etiqueta, la paraula, i no el concepte: com ja hem dit, un catalanoparlant pot tenir un sentiment de nostàlgia que li fa 'anhelar països llunyans', però no té una paraula que podria desenvolupar el mateix paper de l'alemanya *Fernweh*. Tanmateix, tornant a la combinació lingüística objecte d'aquest escrit, un italòfon, encara que pugui crear en italià una paraula per a la *calçotada*, no podrà associar-li cap concepte, si més no recreant en la seva cuina dit plat. En el cas del *Fernweh* ens trobem davant un buit formal; amb *calçotada*, davant un altre buit, però aquesta vegada més aviat substancial o de contingut.

Sobre aquest tema la reflexió metalexiconogràfica anglosaxona, passant per la etnologia i per altres ciències humanes no estrictament lingüístiques, ha encunyat la parella

---

² La nostra seria, doncs, una conceptualització contextual, o sigui una adopció dels termes esmentats concebuda *ex professo* per a aquest article.

³ Sempre referint-nos a l'alemany, un cas diferent seria el del neologisme **Ostalgie**, utilitzat per a definir un altre tipus de nostàlgia: l'enyorança de la DDR, de l'Alemanya Oriental. Encara que sigui un sentiment —i doncs una cosa que no existeix al món real—, el fet de que aquest estigui estretament relacionat amb un *realia* – la DDR – el converteix en un sentiment cultural gairebé impossible de transferir, ja que per exemple un italià o un català, contràriament a la **Fernweh**, no podrien experimentar aquest tipus d'enyor.

terminològica *referential gaps* i *lexical gaps*, o sigui *buits referencials* i *buits lèxics*. Del primer tipus seria per exemple un substantiu com *Reconquesta*, que indica una realitat històrica pròpia de les cultures ibèriques i que un italòfon no pot traduir a la seva llengua mitjaçant un concepte anàleg. *Lexical gap* seria en canvi la paraula **ressaca**: aquí el buit és lèxic, ja que hi ha molts italians que a la seva vida han tingut «mal de cap i mal-estar general que hom experimenta al cap d'unes hores d'haver consumit un excés d'alcohol o de drogues»;⁴ en aquest cas, en italià allò que falta és una paraula que pugui resumir l'enunciat que acabem de presentar.

1.1. *Realia* en la metalexiconografia

Si passem a la reflexió metalexiconogràfica veiem com la qüestió es fa molt més senzilla i pràctica. Aquí tampoc arribem a una completa uniformitat terminològica, però almenys la major part dels experts coincideixen en distingir dos tipus d'elements lèxics culturals. Prou aclaridor ens sembla al respecte un paràgraf de Maria Vittoria Calvi:

in altri [linguaggi], è decisivo il peso dei fattori interculturali, di cui è segnale, ad esempio, la presenza di 'termini culturali' (parole che corrispondono a realtà sconosciute ad altre lingue, i 'realia'; o termini condivisi da altri sistemi linguistici, ma con diversa densità concettuale, come la forma spagnola 'autonomía'). (Calvi: 2003a: 11)

Per tant des d'un punt de vista lexicogràfic el lèxic cultural es podria dividir en dos grups: d'una banda paraules que requereixen equivalències parcials (per la presència d'accepcions de la L1 no presents en la L2); d'altra equivalències zero o impossibles, per falta en la L2 d'un terme corresponent al terme de la L1. Notem a més en el mateix paràgraf la resemantització de la paraula *realia*, que aquí s'associaria als *termini culturali* pròpiament dits. Analtzarem tot seguit, precisament, les paraules culturals de la L1 que manquen d'equivalent en la L2.

Arribats a aquest punt podríem i hauríem de preguntar-nos si és necessària i oportuna la inclusió de lemes asimètrics en un DB, on amb el terme *asimetria* ens referim a la impossibilitat de tenir una equivalència apropiada en la llengua de destí. Una resposta a aquesta pregunta hauria de tenir en compte les finalitats o, millor, els destinataris d'aquests diccionaris: «the lexicographer must [...] decide for which user the dictionary is primarily intended: either for the speaker of the source language or of the target language» (Zgusta, 1971: 336)

Si volem que un DB funcioni tant en l'àmbit de la producció com en situacions de traducció per als parlants de ambdues comunitats lingüístiques per ell representades, no

---

⁴ Definició extreta del *Gran Diccionari de la Llengua Catalana* (d'ací en andavant GDLC).

podem deixar de banda la informació proporcionada per les paraules culturals. Si considerem que existeixen quatre tipus de DB – actiu per a L1, actiu per a L2, passiu per a L1 i passiu per a L2 – només en el cas d'un diccionari passiu per a catalanoparlants podríem prescindir de l'entrada *Reconquesta*, un dels exemples anteriors. De fet un catalanoparlant que volgués entendre o traduir a la seva llengua un text italià difícilment es toparà amb aquesta paraula; i per si de cas la trobés, ja sabria com a entendre-la sense necessitar la mediació d'un DB.

Tanmateix, en els altres casos, l'usuari sí que necessitaria aquesta mediació i com que el diccionari analitzat en aquest treball se suposa que pugui servir com a diccionari de producció per a catalanoparlants i de traducció per a italians, hi considerem oportuna la inclusió i el tractament d'unitats lèxiques culturals com les que presentarem al llarg d'aquesta intervenció.⁵

2. El *Diccionari català-italià* di R. Arqués

Donades aquestes premisses teòriques i terminològiques podem presentar el diccionari que analitzarem en aquest treball. Esmentarem després els àmbits semàntics de major 'densitat lèxico-cultural' i introduïrem a continuació les solucions lexicogràfiques que considerem possibles – i oportunes – per a un DB. La nostra anàlisi passarà després per la proposta d'uns lemes catalans desproveïts d'equivalència en italià i per la seva anàlisi dins el diccionari analitzat. Finalment establirem un judici de valor sobre el tractament en el diccionari estudiat de les paraules culturals seleccionades, intentant a més, on hi haja la possibilitat i la necessitat, millorar les solucions proposades.

El diccionari que analitzarem en aquest estudi és el següent:

ARQ = Arqués i Corominas, Rossend (2003⁴ [1992]): *Diccionari català-italià*. Pròleg de Giuseppe Grilli, amb la col·laboració d'Adriana Padoan, Rosa Soderò, Donatella Tomat, Xavier Solsona. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.

Hi ha dues raons fonamentals que ens han dut a elegir aquest diccionari entre les cinc obres bilingües que caracteritzen la totalitat de la producció lexicogràfica italiano-català.⁶ Abans de tot en destaquem la qualitat i les dimensions (número d'entrades i desenvolupament de les mateixes) per les quals l'ARQ es pot considerar sense cap dubte d'un nivell superior als altres diccionaris de la mateixa combinació lingüística, que són de format mínim i de qualitat discutible. La segona raó, en canvi, està vinculada

---

⁵ En cap secció d'introducció a l'obra es fa referència a les finalitats de l'ARQ. Tanmateix moltes són les parts del pròleg que semblen implicar aquesta doble finalitat. Cfr. ARQ: 11-12.

⁶ Per informacions sobre els altres quatre DDBB de la combinació lingüística tractada, vegeu Cinotti (2005 i 2006).

a la transmissió d'informació cultural que, d'alguna forma, es declara al próleg de Giuseppe Grilli:⁷

El català, avui prestigiós pels seus autors llegits i traduïts arreu del món, ensenyat a les escoles de tots o gairebé tots els pobles i les ciutats on és parlat com a llengua viva en totes les seves variants dialectals; el català present dins els estudis universitaris a Europa, a Amèrica i fins i tot en altres continents, va dotant-se de nous i importants instruments de normalització i de difusió, entre els quals mereix, i té ja, un lloc distingit el diccionari bilingüe que el lector té entre les mans. No és el primer, ni el darrer d'una sèrie que pretén obrir un canal de comunicació amb les més importants llengües de cultura. (ARQ: 11)

I justament el 'canal de comunicació' citat per Grilli és el camí que hem decidit seguir per a avaluar la qualitat d'aquest diccionari com a informador de la cultura catalana, en relació amb una altra cultura europea, la italiana.

3. Àmbits semàntics amb major densitat cultural

Encara que gairebé tots els àmbits semàntics d'una L1 poden preveure paraules la traducció de les quals és impossible en una L2, existeixen però alguns sectors en els quals resulta més evident la relació amb la cultura específica representada per una llengua determinada.

En Calvi (2006: 86-87), Schnorr (1986: 56-57) i Benson (1990: 44) se citen aquests àmbits que podríem resumir mitjançant un paràgraf extret d'Agost (1999: 90):

Los elementos culturales que presentan problemas a la hora de traducir suelen ser: lugares específicos de alguna ciudad o de algún país; aspectos relacionados con la historia, con el arte y con la costumbre de una sociedad y de una época determinada (canciones, literatura, conceptos estéticos); personajes muy conocidos, la mitología; la gastronomía, las instituciones [...]. Es decir, todos los elementos que hacen que una sociedad se diferencie de otra, que cada cultura tenga su idiosincrasia.

Hi ha paraules de les que acabem de citar que rarament trobarem en un DB (per exemple els barris d'una ciutat o els personatges públics de la actualitat); d'altres, però, podrien aparèixer en un diccionari: ens hi hem inspirat a l'hora de seleccionar algunes unitats lèxiques utilitzades per a la redacció d'aquest estudi.

---

⁷ El diccionari ARQ no preveu exhaustives introduccions a la obra: en el *front matter* de l'obra no més hi trobem dues pàgines de instruccions, precedides pel Pròleg del Prof. Grilli que citem en aquest estudi, ja que és l'únic text extern on aparèixen informacions sobre les finalitats de l'obra i entre les quals destaquen les línies sobre el paper cultural d'aquest diccionari que hem reproduït en aquest estudi.

4. Solucions lexicogràfiques i de traducció per a termes culturals

Maria Vittoria Calvi, en un seu article sobre l'element cultural en el diccionari Ambruzzi (2006: 91), proposa quatre possibles tractaments de traducció que podria adoptar un DB: *préstec*, *traduzione* o *equivalente culturale*, *definizione* o *annotazione contrastiva*. O sigui, agafant un exemple del català, per la paraula **paella**, en un DB català-italià s'hi podrien trobar les solucions següents:

	Substituible			No substituible
	1. Préstec	2. Traducció Equivalent cultural	3. Definició	4. Anotació contrastiva
Paella	paella	∅	Piatto a base di riso, zafferano ed altri ingredienti.	Preparazione a base di riso, zafferano e olio d'oliva, tipica della città di Valencia, in Spagna. Il piatto prende il nome dal recipiente di metallo in cui viene cotto (detto in valenciano <i>paella</i>). Ne esistono numerose varianti che differiscono per gli ingredienti aggiuntivi, ma la ricetta tradizionale, che ha preso il nome di «paella alla valenciana», è condita con carne e verdure. (< http://it.wikipedia.org/wiki/Paella >)

En el primer cas, el de *préstec*, es tractaria de reproduir la forma estrangera que, de vegades, si la llengua de destí ho preveu, podria passar per un procés d'integració fonètica.⁸

No hem proposat cap *traducció* o *equivalent cultural* ja que a Itàlia no existeix cap plat que correspongui a la *paella*. Però, si existís, hauríem hagut de proposar aquesta traducció, acompanyant-la si de cas amb un símbol d'aproximació semàntica (normalment la lexicografia adopta el símbol ≈). Aquest hauria estat, per exemple, el cas de *risotto*, que podria funcionar perfectament com a traducció aproximada de la unitat poliverbal catalana *arròs caldós*.

En el tercer cas ens trobem amb una *definició* que té valor de traducció, o sigui, amb una frase que, en determinats contextos de traducció, d'alguna manera podria substituir – de la mateixa forma que un préstec o un equivalent – la paraula proposada. Aquí també es podria afegir el ja esmentat símbol d'aproximant semàntic en el cas que la definició substitutiva fos no totalment adient. En canvi, si el contingut semàntic de la definició proposada correspongués plenament al significat de la paraula traduïda, es podria proposar el símbol =.

Per els primers tres casos es podria preveure a més la utilització de discriminadors de significat que puguin connotar o completar la informació proposada.

⁸ Molt interessant, encara que no pertinent per a aquest estudi podria ser la valoració d'innovació lexicogràfica que un DB podria aportar a una tradició lexicogràfica. Citem per exemple el cas del *realia* hispànic *cacerolada* que apareix per primera vegada a la lexicografia italiana en la última edició del lexicari italià del diccionari Herder de A. Giordano i C. Calvo Rigual (HER). En el cas d'ARQ, com veurem, només s'han proposat préstecs del català ja ingoblats al sistema lèxic italià i per això registrat pels majors diccionaris monolingües.

En canvi, l'anotació contrastiva – que podria aparèixer entre claudàtors o parèntesi (com els discriminants) o, encara millor, dins un espai extern al cos de l'article lexicogràfic – no tindria valor de traducció, sinó d'informador cultural pur. En l'exemple de *paella* extret de *wikipedia*, de fet, tenim una definició molt més extensa i coherent, completada amb informacions i comentaris diversos.

5. Termes culturals proposats

Són molts els criteris que podríem adoptar per preparar una selecció de lèxic amb valor cultural present en els nostres diccionaris. Bàsicament ens limitarem als següents:

- Freqüència: només hem escollit paraules ben conegudes la no lematització de les quals podríem considerar greu. Evidentment, com que el nostre estudi es basa en un únic diccionari, hem tingut en compte només unitats lèxiques lematitzades per ARQ.⁹
- Categoria gramatical: ens hem limitat a substantius, ja que la majoria dels termes culturals formen part d'aquest grup.¹⁰
- Realia: només hem elegit *realia*, que segons la nostra introducció teòrico-terminològica correspondrien a objectes i/o conceptes que existeixen en el món real propi d'una determinada cultura.
- Equivalència zero: finalment ens hem limitat a les paraules desproveïdes d'equivalència, excloent així els casos d'equivalència parcial, canvis de connotació, canvis d'ús, etc., que pugui implicar el passatge d'una llengua a una altra.

La convergència d'aquests criteris ens ha dut a l'elecció de dotze paraules, de les quals tres relatives a l'àmbit gastronòmic, tres al llenguatge administratiu, tres relacionades amb el folklore i finalment tres sobre la història dels territoris de parla catalana:

- gastronomia: *calçotada, orxata, paella*;
- administració pública: *comarca, Generalitat, mosso d'esquadra*;
- història: *almogàver, Reconquesta, Renaixença*;
- folklore: *castell, falla, sardana*.

---

⁹ No és objectiu d'aquest estudi una valoració estadística de la inclusió de determinades paraules: aquí la nostra finalitat és només l'anàlisi de les propostes de traducció previstes per l'autor del diccionari. Això no obstant, no cal oblidar que l'absència de determinats *realia* podria denotar la falta d'interès, per part dels autors, en proposar una certa informació cultural. Aquí, repetim, només es limitem al tractament de les paraules lematitzades, encara que seria molt interessant indagar sobre les absències, les relacions sobre les definicions presents en els monolingües de la Enciclopèdia Catalana – editorial de ARQ –, fonts enciclopèdiques, etc.

¹⁰ Cal tenir en compte que només podríem trobar termes culturals entre les paraules lèxiques (substantius, adjectius, verbs, etc.), excloent-hi evidentment les paraules gramaticals (pronoms, preposicions, etc.).

6. Termes culturals en ARQ

Amb la primera taula presentarem les tres paraules del món gastronòmic català amb els seus respectius articles tal i com apareixen en ARQ, seguides per la definició del *Gran Diccionari de la Llengua Catalana* (GDLC),¹¹ de manera que es pugui contrastar la informació d'ARQ amb la d'un diccionari monolingüe, normalment més completa.¹²

Gastronomia	ARQ	GDLC
calçotada	[piatto a base di cipollette cotte e condite con una salsa speciale di noccioline, mandorle, agli fritti, pane tostato, olio, pepe (tipico di una parte della provincia di Tarragona)]	<i>GASTR</i> Menjada de calçots a la brasa, acompanyats d'una salsa especial (d'ametlles, avellanes, tomàquet, all, julivert, oli, vinagre, etc).
orxata	[bevanda di dolcichini (o babbagigi), mandorle, zucchero e acqua]. orzata (o semata, o lattata) di dolcichini.	<i>ALIM</i> Beguda refrescant que és una emulsió feta amb xufles o ametlles, etc, pelades i aixafades, sucre i aigua.
paella	<i>gastr</i> paella	<i>GASTR</i> Plat d'arròs sec amb carn, peix, marisc, llegums, hortalisses i condiments, típic del País Valencià.

Pel que fa a la paraula *paella*, potser la menys problemàtica d'aquesta selecció, ARQ proposa el préstec no integrat 'paella'. La proposta d'un préstec pur, sense la necessitat de discriminadors semàntics, ens sembla justificada pel prestigi i la fama que aquest plat valencià ha adquirit en la cultura gastronòmica internacional i, per conseqüència, també en la italiana. Tanmateix, encara que el terme *paella* ja mereixi l'estatus d'internationalisme, hi ha alguns aspectes d'aquest plat que potser ARQ – en qualitat d'informador cultural – hauria pogut subratllar. Ens referim sobretot als elements, presents en la definició del GDLC, que no són evidents per a un usuari italià. Elements com a, per exemple, el fet de que no sigui un plat espanyol, sinó 'panespanyol', o sigui un plat regional (valencià) que s'ha extès a la cuina nacional. Tothom a Itàlia sap que la *paella* és un plat espanyol, però no són molts, creiem, els italians que en conèixen l'origen valencià. Al mateix temps la majoria dels italians creu que la *paella* és un plat d'arròs amb peix: només els que han viscut o han passat per València sabem que la versió més típica de la recepta, en canvi, preveu, com a ingredients, carn i verdures.

Amb *calçotada*, el nostre exemple següent, Arqués no només ens ofereix una definició, entre d'altres coses la més extensa de la nostra selecció lèxica, sinó que també, com assenyala Grilli al pròleg de la obra:

¹¹ La indicació completa del GDLC apareix en la bibliografia final.

¹² En la transcripció dels articles seleccionats hem optat per la reproducció de les característiques formals adoptades pels dos diccionaris -l'ús de negreta, de cursiva, de signes gràfics, etc.- amb l'excepció del tipus i el tamany de la lletra.

[...] el diccionari es també un manual de quotidianitat de les dues cultures i els dos sistemes, de vegades amb útils i interessants informacions de tot caire: institucional, fiscal, polític, administratiu, etc. Realment, en això Arqués no coneix límits, i arriba a obsequiar-nos, per exemple en la definició de **calçotada**, amb la mateixa recepta per a la preparació d'aquesta especialitat. (ARQ: 12)

No compartim del tot les afirmacions de Grilli, ja que aquest article, amb la seva extensió, no és massa representatiu del tractament de termes culturals presents en ARQ. Arqués fins i tot exagera – o ‘arriba a obsequiar-nos’, segons els punts de vista – donant-nos informacions més detallades de les que apareixen en el GDLC. Però com que *abundare melius quam deficere est*, no lamentem gaire la generositat d'aquest article. L'única observació – de caràcter més aviat lexicogràfic – és l'absència d'una proposta de traducció: aquí la definició apareix entre claudàtors com si fos un discriminador o una informació qualsevol de caire semàntic o pragmàtic, col·locada fora de l'espai normalment utilitzat per a les equivalències.

Des d'un punt de vista estrictament lexicogràfic, repetim, ens sembla més correcte la proposta de l'entrada *orxata*, on apareix també entre claudàtors una definició de la beguda, seguida però d'unes propostes d'equivalent aproximat: ‘orzata/semata/lattata di dolcichini’. Tanmateix aquest article tampoc ens sembla del tot adequat. En primer lloc perquè no entenem, en la primera definició, la necessitat d'incloure, entre els ingredients, les ‘mandorle’. Tampoc entenem la necessitat de separar la definició entre claudàtors de la segona part de l'article, on es forneix un subaccepció tautològica respecte a la de la primera definició.

Administració pública	ARQ	GDLC
comarca	<i>f geog regione, territorio m, contrada</i>	Demarcació administrativa del Principat de Catalunya establerta per la Generalitat.
Generalitat	la Generalitat de Catalunya, Valenciana il governo autonomo della Catalogna, della comunità valenzana	[en majúscula] <i>DR ADM A</i> Catalunya i al País Valencià, òrgan del govern autònom.
mosso d'esquadra	guardia municipale	<i>MIL HIST</i> Membre d'un cos de forces policiaques de Catalunya

Amb aquesta segona taula presentem tres termes culturals que pertanyen a l'àmbit de l'administració. Encara que en l'anterior paràgraf del pròleg de l'obra es subratlli el valor d'informador cultural de l'ARQ sobretot pel que fa el llenguatge «institucional, fiscal, polític, administratiu», és justament en aquest àmbit on hem vist els tractaments menys adequats i unes absències que considerem força greus. De fet en ARQ no trobem cap article relatiu a *Esquerra Republicana*, a *CiU*, a l'*estatut (català, valencià o com sigui)*, als *Països Catalans* (però hi ha una subentrada per a *països de l'Est*), a la *comunitat autònoma*, al *Regne de València* (però està el de *Déu*), etc.

I tampoc ens semblen molt oportunes les solucions lexicogràfiques proposades per *comarca* i *mosso d'esquadra*. En GDLC, del qual hem transcrit només l'accepció que

ens interessa, per a *comarca* es subratlla el valor de repartició territorial amb funcions administratives, significat 'cultural' que en ARQ no apareix.

Més impròpia encara és la traducció de *mosso d'esquadra* que, si comparem amb el DGLC, en ARQ ha perdut qualsevol caracterització autonòmica, convertint-se només en una impersonal «guardia municipale» que, per falta d'altres aclariments, dóna la sensació de poder desenvolupar la seva feina en qualsevol lloc del món.

Només formals són, en canvi, les anotacions que ens suggereix l'article *Generalitat*, on potser es podria afegir una marca lexicogràfica per a indicar-ne el valor diatènic administratiu.

Historia	ARQ	GDLC
almogàver	<i>hist mil</i> almogavaro [soldato catalano del medioevo]	<i>HIST MIL</i> Als regnes cristians hispànics, guerrer d'ofici que, des del segle XIII, servia per a fer incursions per terres musulmanes
Reconquesta	la Reconquesta <i>hist</i> La Riconquista	[en majúscula] <i>abs HIST</i> Conquesta per part dels regnes cristians del territori de la Península Ibèrica envaït pels musulmans al segle VIII
Renaixença	[en majúscula] (de la llengua catalana) «Renaixença»	[en majúscula] <i>abs LIT</i> Procés de recuperació de la llengua i literatura catalanes dut a terme a partir de la segona meitat del segle XIX

En la tercera taula hem proposat tres *realia* propis de la història catalana. Per a començar ens sembla molt oportuna la proposta de l'article *almogàver*. Hi ha unes marques adequades, el préstec integrat com a equivalent i un discriminador sintètic i eficaç. Potser sigui el millor article entre els de la nostra selecció, que considerem hauria de servir com a model per a els altres articles que citem en aquest escrit.

No es pot dir la mateixa cosa de l'article *Renaixença*, on es proposa com a equivalent un préstec no integrat que a Itàlia potser només els catalanistes podrien descifrar amb certa facilitat. A més la presència – no molt clara per les evidents contradiccions amb respecte als articles precedents – de claudàtors, parèntesis i cometes, converteix l'article en un calaix de símbols gràfics de difícil i ambígua descodificació.¹³

Diferent és el cas de l'article *Reconquesta*. Ací es proposa el préstec integrat 'Riconquista' que suposa un conèixement per part d'un italo-parlant de la època històrica que representa. En aquest cas creiem que l'autor ha perdut la oportunitat de desenvolupar aquell paper d'informador cultural que hauriem volgut trobar en el seu diccionari. El concepte de *Reconquesta* probablement no és estrany a la cultura d'un italo-parlant qualsevol. Tanmateix, deixant de banda especialistes, bons estudiants, aficionats a l'èpica medieval, etc., l'escolarització d'un país no ibèric potser que no doni a aquesta època la importància que mereix. Per això creiem que un diccionari com ARQ – que vol transmetre, segons el pròleg de la obra, la cultura que està darrera al català –

¹³ Encara que no sigui l'objectiu d'aquest estudi, creiem oportú subratllar les incoherències formals que ARQ denota en el cas de l'ús de símbols gràfics. En aquest article apareixen, com hem dit, claudàtors, parèntesis i cometes, la utilització de les quals, però, encara que es trobi especificada en les «instruccions d'ús del diccionari» (cfr. ARQ: 15-16), no correspon a la seva funció als articles estudiats.

hauria pogut proposar un espai informatiu i perquè no, semienciclopèdic, amb la finalitat de difondre un concepte cultural.

Folklore	ARQ	GDLG
castell	(folklore) torre d'Ercole	FOLK Conjunt de castellers enfilats els uns damunt les espatlles dels altres fins a aconseguir diversos pisos d'alçada
falla	(a València, escultura de cartó que es crema el dia de Sant Josep) falla cat	FOLK Construcció de material combustible, bàsicament centrada en figures corpòries de caràcter caricaturesc (<i>ninots</i>), que, juntament amb d'altres, hom instal·la (<i>planta</i>) a carrers i places de València i d'altres poblacions valencianes per la festa de Sant Josep (19 de març) i que hom crema la nit d'aquest dia
sardana	Mús [Cat] sardana	FOLK Dansa popular catalana que ballen un nombre indeterminat de balladors agafats per les mans formant una rodona

En aquesta quarta i última secció, on s'analitzen tres *realia* del folklore català-valencià, ens sembla molt curiosa la proposta de l'equivalent «torre d'Ercole», ja que no hem trobat cap informació relativa a aquest concepte en la cultura italiana: creiem que ARQ hauria hagut d'utilitzar una definició pareguda a la del DGLC.

La paraula *sardana* apareix en diccionaris italians¹⁴ i per tant no ens sembla inoportuna la proposta del préstec. Amb tot i amb això, com ja hem repetit en referència a altres exemples, ens hauria paregut interessant una indicació cultural complementària. Resulta també curiosa la proposta de la marca [Cat] que suposem en subratllí el seu estatus de préstec del català.

La mateixa marca, encara que de manera incoherent des del punt de vista gràfic, segueix l'equivalent de *falla*, l'últim *realia* analitzat. Amb aquesta entrada, tenint en compte que, com ja hem dit, un monolingüe sol proposar una informació més extensa que la prevista normalment per un DB, no ens sembla desequilibrada la diferència d'informació que apareix en ARQ i en el DGLC. La definició va entre parèntesis, precedint oportunitadament el préstec no integrat proposat com a equivalent italià.

7. Observacions i conclusions

Hem volgut acabar amb la paraula *falla*, no per remarcar la nostra proveniència acadèmica, sinó per la possibilitat que ens dona aquest *realia* de fer una comparació entre l'ARQ i un dels més recents DDBB italià-espanyol. El diccionari italià-espanyol de l'editorial Garzanti (GAR d'ara endavant) proposa per *falla* el següent tractament lexicogràfic:

GAR
falla ² [fála] s.f. 1 figura di cartapesta (che viene bruciata durante la sagra di San Giuseppe a Valencia) 2 (pl.) sagra di San Giuseppe a Valencia.

¹⁴ A continuació reproduïm com a exemple la definició de **sardana** tal i com apareix en el diccionari italià de T. De Mauro (DM): «danza popolare catalana di ritmo vivace, eseguita da un gruppo di persone che si muovono in cerchio tenendosi per mano | musica che accompagna tale danza» (DM: 2292c). Per la indicació completa del DM remetim a la bibliografia final.

Nota Las Fallas è il nome della festa che la città di Valencia dedica ogni anno al suo santo patrono, *San José* (San Giuseppe). I festeggiamenti hanno inizio il 15 di marzo con la presentazione delle *fallas* – monumentali sculture di cartapesta, raffiguranti fantocci allegorici detti *ninots* e costruite dai *casales falleros* (comitati cittadini) durante l'anno – e si concludono il 19 con la *Cremá* [*sic*], un grande falò con cui le *fallas* vengono distrutte. Prima che vengano gettate nel fuoco, una giuria premia le migliori *fallas* dell'anno, che vengono bruciate per ultime.

Com es pot veure amb claritat GAR proposa una doble microestructura o, millor, una microestructura bipartida, la primera secció de la qual és un article lexicogràfic tradicional – a més a més complet, ja que inclou les dues accepcions possibles, una en singular, l'altra en plural – seguit d'una informació didàctico-enciclopèdica, que apareix subratllada en blau i introduïda pel terme *Nota*. Entre la producció lexicogràfica bilingüe italià-espanyol, que no pot ignorar qui treballa amb DDBB italià-català, el GAR potser sigui el DB que major relleu dona a les informacions culturals. És un diccionari de 2007 i només per això no es pot paragonar amb ARQ, que és una reimpressió d'un diccionari de 1992: la reflexió i la producció lexicogràfica en els últims 20 anys han evolucionat moltíssim i els estudis sobre el paper cultural del DB eren massa incipients a l'època de publicació de l'ARQ.

L'Enciclopèdia Catalana, editorial de l'ARQ, té el mèrit d'haver-nos lliurat un instrument que dona al català una dignitat forta com a llengua de cultura i que l'equipara a d'altres llengües amb més instruments, publicacions i tradició. Tanmateix l'Enciclopèdia i les altres editorials implicades en la promoció del català no poden ignorar els bons resultats assolits per altres DDBB de combinacions lingüístiques amb major producció i tradició i amb una metalexicografia més desenvolupada, de les quals el GAR és un exemple.

El català, més que altres llengües, ha de reivindicar el paper cultural protagonista que va tenir en èpoques llunyanes, però sobre tot s'ha de presentar com a llengua d'una cultura oberta, plena d'intercanvis i que dialoga amb altres llengües. Esperem doncs que els futurs diccionaris bilingües catalans tinguin l'ambició de contribuir a aquesta reivindicació, per exemple mitjaçant la inclusió de una major i millor informació cultural.

Universitat de València

8. Bibliografia

- AA.VV. (2003: 7-14). *Tradurre dallo spagnolo. Giornata di studio e confronto*: 28 febbraio 2003. Milano: Biblioteca della Sezione di Iberistica Dipartimento di Scienze del Linguaggio e Letterature Straniere Comparete / Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Milano. [<http://www.ledonline.it/ledonline/tradurrespagnolo.html>]
- Agost, R. (1999). *Traducción y doblaje: palabras, voces, imágenes*. Barcelona: Ariel.
- Ahumada, I. (ed.) (2002). *Diccionarios y lenguas de especialidad*. Jaén: Universidad de Jaén.

- ARQ: Arqués i Corominas, R. (2003⁴ [1992]). *Diccionari català-italià*. Barcelona: Enciclopèdia Catalana.
- Béjoint, H. & Thoiron, Ph. (eds.) (1996). *Les dictionnaires bilingues*. Louvain-la-Neuve: Aupelf-Uref-Editions Duculot.
- Benson, M. (1990). «Culture-Specific Items in Bilingual Dictionaries of English», *Dictionaries: Journal of the Dictionary Society of North America* 12, 43-54.
- Blini, L. (2006). «Dizionari bilingui spagnolo e italiano e utenti». In: San Vicente, F. (ed.), (2006: 285-300).
- Calvi, M. V. (2003a). «La traduzione nell'insegnamento della lingua e nello studio dei linguaggi specialistici». In: AAVV (2003: 7-14).
- Calvi, M. V. (2003b). «Los términos culturales en los diccionarios bilingües de español e italiano: el caso de *autonomia* y sus derivados». In: De Antonio, V. et alii (eds.) (2003: 107-122).
- Calvi, M. V. (2006). «Il componente culturale nel dizionario Ambruzzi di spagnolo e italiano». In: F. San Vicente (ed.) (2006: 83-99).
- Carballo, M. A. (coord.) (2005). *Las gramáticas y los diccionarios en la enseñanza del español como segunda lengua, deseo y realidad Actas del XV Congreso Internacional de ASELE, Sevilla 22-25 de septiembre de 2004*. Sevilla: Universidad de Sevilla: Secretariado de Publicaciones.
- Carstensen, S. (1989). «Zur Darstellung kulturgebundener Wörter in der zweisprachigen Lexicographie», *Kopenhagener Beiträge zur germanistischen Linguistik* 25: 5-21
- Cinotti, R. (2005). *Analisi della lessicografia italo-catalana recente* [treball d'investigació del DEA dirigit per C. Calvo Rigual]. València: Universitat de València.
- Cinotti, R. (2007). «Alcune note sulle marche della lessicografia italo-catalana. La variazione diatopica, diastraticodiafasica e diatecnica», *Quaderni del CIRSIL* 5: 173-192.
- De Antonio, V. et alii (eds.) (2003). *Español para fines específicos*. Madrid: Ministerio de Educación y Ciencias.
- DM: De Mauro T. (2000). *Il dizionario della lingua italiana*. Torino: Paravia.
- Elies i Busqueta, P. (1986 [1975]). *Canigó diccionari català-castellà, castellà-català*. Barcelona: Editorial Ramón Sopena.
- Forteza, A. (2005). «El tractament dels referents culturals en la traducció catalana de *Gabriela, cravo e canela*», *Quaderns: Revista de traducció* 12: 189-203
- GAR: AAVV (2007). *Il dizionario medio Garzanti della lingua spagnola. Spagnolo-Italiano. Italiano-Spagnolo*. Novara: De Agostini - Garzanti.
- GDLC: Giralt i Radigales, J. (dir.) (1998). *Gran Diccionari de la Llengua Catalana*. Barcelona: Enciclopèdia catalana. < <http://www.grec.cat/home/cel/dicc.htm>>.
- HER: Giordano, A. & Calvo Rigual, C. (2006). *Diccionario Italiano. Italiano-Spagnolo. Español-Italiano*. Barcelona: Herder.
- Holland, M. (2008). *Kulturspezifika. Eine beispielhafte Untersuchung an zwei bilingualen Wörterbüchern* [tesi de llicenciatura dirigida per R. Werner]. Augsburg: Universität Augsburg.

- Marello, C. (1996). «Les différents types de dictionnaires bilingues». In: Béjoint, H. & Thoiron, Ph. (eds.) (1996: 31-52).
- Marello, C. (ed.) (2007). *Proceedings XII Euralex 2006. Atti del XII Congresso Internazionale di lessicografia*. Alessandria: Edizioni dell'Orso.
- Medina Montero, J. F. (2005). «La lexicografía bilingüe italoespañola: traducción de elementos culturales». In: Carballo, M. A. (coord.) (2005: 580-589).
- Glück, H. (ed.) (2005). *Metzler Lexicon Sprache*. Stuttgart/Weimar: Verlag J. B. Metzler.
- Nord, C. (1997). *Translation as a Purposeful Activity*. Manchester: St. Jerome.
- Prado Aragonés, J. & Galloso Camacho, M.ª V. (eds.) (2005). *Diccionario, léxico y cultura*, Huelva: Universidad de Huelva.
- Sanmarco Bande, M. T. (2004). «Las palabras culturales en el diccionario bilingüe». In: Marello, C. (ed.) (2004: 617-622).
- San Vicente, F. (ed.) (2006). *Lessicografia bilingue e traduzione: metodi, strumenti, approcci attuali*. Milano: Polimetrica.
- Schnorr, V. (1986). «Translational Equivalent and/or Explanation? The Perennial Problem of Equivalence». *Lexicographica* 2: 53-60.
- Werner, R. (2002). «El problema de la equivalencia en los diccionarios bilingües especializados». In: Ahumada, I. (ed.) (2002: 3-20).
- Zgusta, L. (1971). *Manual of Lexicography*. Paris: Mouton.